

Obres a l'església parroquial de Manacor: segles XVIII i XIX

Jaume Cabrer Lliteres

Resum

L'església parroquial de Nostra Senyora dels Dolors de Manacor és un edifici d'estil neogòtic, estil que era dominant a final del segle XIX i principi del XX a dins Mallorca. L'església anterior fou començada el 1300 i acabada al final del segle XVI. A mitjan segle XVIII estava eixamplada amb tres capelles fondes, dues de les quals tenien problemes estructurals i per això el Bisbat de Mallorca recomanà unes reparacions. En aquesta comunicació es presenten set documents de l'Arxiu Parroquial de Manacor que expliquen la necessitat de donar solució a la indicació del Bisbat. Presentam aquí tres documents del segle XVIII i quatre del segle XIX que abracen un temps des de 1765 a 1882. Indiquen aquests documents una llarga època de discussions i propòsits de resoldre el problema sense arribar a una decisió eficaç. La decisió definitiva es prendria uns deus anys després (1890), quan el rector era Rafel Rubí, natural de Montuïri.

Intentam donar així una resposta a la pregunta que amb freqüència s'ha fet: per què es va enderrocar l'església vella? Els pobles veïns antics (Felanitx, Artà, Sineu...) tenen tots esglésies gòtiques i després acabades en estil barroc, a diferència de Manacor.

Deixam per a una altra ocasió la presentació d'altres documents de fets que foren decisius per començar les obres del temple neogòtic que avui tenim, el qual quedà sense acabar el 1932, quan morí el rector Rubí i es produí un canvi de circumstàncies polítiques a Espanya.

La comunicació escrita està redactada en llenguatge col·loquial del carrer que parlam cada dia en la nostra convivència. Els documents estan redactats en castellà, que era el costum a l'Església de Mallorca a la segona part del XVIII i

tot el segle XIX.

Fa molt de temps que conec aquests documents guiat per altres sacerdots de Manacor, per exemple Guillem Grimalt Galmés, que morí l'any 1983.

Introducció

L'església parroquial de Nostra Senyora dels Dolors de Manacor és un edifici començat devers l'any 1890 quan el rector era Rafel Ignasi Rubí Pocoví, que pocs anys abans, mitjançant unes oposicions diocesanes, havia estat nomenat rector de Manacor. Tota la vila i el seu terme formaven aleshores un sol terme parroquial. La creació d'altres parròquies començà a ser realitat devers l'any 1950.

Aquest temple és d'estil neogòtic, estil dominant a Mallorca la segona part del segle XIX i principi del segle XX. És notable el nombre d'esglésies edificades en aquest estil gòtic aquell temps. Els pobles antics més propers a Manacor (Petra, Felanitx, Sineu, Artà, Porreres, Montuïri) tenen les seves esglésies parroquials començades en temps del gòtic (segles XIV-XVI) i amb freqüència acabades després amb influències d'estil barroc.

L'església més antiga avui a la ciutat de Manacor és la de Sant Vicenç Ferrer, de l'orde mendicant del castellà san Domingo de Guzmán, edificada la primera part del segle XVII, d'estil barroc.

L'església parroquial antiga de Manacor era coneguda amb el títol de Santa Maria de Manacor, fou començada vers el 1300 pel rei de Mallorca Jaume II, que posseïa un palau a la vila; l'església era d'estil gòtic i acabada al final del segle XVI, com testifiquen les dues torres gòtiques que encara es conserven devora el nou campanar i les dues capelles gòtiques que es conserven de l'anterior església: la de Sant Antoni i la de Sant Francesc d'Assís en l'actual església. El portal major era edificat en el segle XVIII. Havia crescut el perímetre de l'antiga església amb quatre capelles fondes, dues a la part de la tramuntana i dues a la part del migdia; l'orientació general de l'edifici era: absis i altar major al llevant, i portal major al ponent. La més antiga, dedicada al Sant Crist de Manacor, a la part del migdia, era de la meitat del segle XVII (1640); les dues més grans, de l'Assumpta a la tramuntana i de Sant Josep a migdia, de principi del segle XVIII, i la més moderna, com veurem, era edificada l'any 1877, en temps de moltes discussions, dedicada a la Puríssima, també a la part de tramuntana.

Les visites pastorals dels bisbes de Mallorca a la nostra parròquia dels segles XVIII i XIX expliquen bé la distribució de les capelles fondes, dues veïnes una devora l'altra a cada costat, Assumpta i Puríssima al nord, Sant Crist i Sant

Josep a migdia. El perímetre ocupat per l'església i pels edificis en el seu voltant (sagristies, restes de la primera casa rectoral i cementeris antics) podien donar tots junts cabuda a un projecte nou més ambiciós i modern, si era necessari.

Per què es pensà a fer una església nova? Com i quan neix aquesta decisió? La documentació dels arxius parroquial, diocesà, i de l'Ajuntament és prou abundant per publicar un llibre extens.

La història es pot dividir en dues parts. La primera des de 1765 a 1886, més d'un segle de projectes i discussions i dificultats. La decisió definitiva es va prendre devers l'any 1890, quan es començà l'edifici actual, que quedà sense acabar l'any 1932, a la mort del rector Rubí, i les circumstàncies polítiques l'aturaren. Aquest escrit, en llenguatge col·loquial del carrer que parlem cada dia en la nostra convivència, vol resumir una memòria de la primera part, de 1765 a 1882, amb documents escrits en el nostre Arxiu Parroquial, en llenguatge castellà com era costum en aquell temps.

Documents del llibre de visites pastorals de la parròquia de Manacor

El bisbe de Mallorca en tres visites pastorals dicta "ordinacions" que s'han de complir després.

Document 1: Visita del bisbe Francisco Garrido de la Vega, 17 de novembre de 1765.

Item ordena i manda que cuando lo permitan las urgencias y escasez de caudales, se procura cubrir con texado [tejado], el techo de la Iglesia y respecto de que las aguas ocasionan, estar como está sumamente desfigurado y negro, sin que haya bastado el pintarla y blanquearla hace algunos años, ni puede bastar en lo sucesivo, mientras no se fabrique dicho texado.

Document 2: Visita del bisbe de Mallorca Pedro Benedicto Rubio Herrero, 15 de maig de 1779.

Item manda se tenga algún cuidado en los quebrantos que la bóveda de la fabrica de la Iglesia ha experimentado por el mucho peso que sobre los enlaces de los arcos se cargó; no obstante los reparos puestos por disposición del actual Rdo. Sr. Rector de varias barras de yerro, que uniendo un arco con otro de los dos mas inmediatos a el lienzo de la pared principal y con esto podrán sostener tanto su nivel y ruina que amenaza por aquella parte.

Document 3: Visita del mateix bisbe Pedro, 30 de maig de 1786.

Item. Sabiendo su ilustrísima que esta Iglesia no es proporcionada a lo numeroso del pueblo y a la devoción con que concurre a los divinos oficios exhorta y encarga al Rdo. Rector y clero y el Sr. Bayle y regidores procuren excitar la devoción de los fieles y

animarlos con sus limosnas a fin de se haga un buen crucero para que de este modo se puedan celebrar los oficios divinos con mayor solemnidad y decoro, y para este efecto se nombren a los obreros diligentes y devotos así eclesiásticos como seglares.

Llegits aquests documents queda clar:

En primer lloc, que l'església vella no tenia teulada com en aquell temps passava a moltes d'esglésies de Mallorca. La volta servia de terrat, i donava molta humitat a l'edifici. Manacor és un poble on dos vents carregats d'humitat, tramuntana i xaloc, tenen influència.

En segon lloc, l'església de Manacor ha estat edificada en èpoques distintes (1300, 1400, 1500) i per mestres d'obra diferents, que han anat canviant el projecte primitiu i han obrat amb pobresa de diners i de suport.

Tercer: Es recomana l'edificació de "un buen crucero" perquè el poble ha crescut i el temple ha resultat insuficient per a l'assistència dels feligresos, que prenen molta part en els actes religiosos. A partir d'aquest moment les obres, sempre en els documents, es titularan en castellà "ensanche de la iglesia". Les capelles fondes podran donar a la nova església l'amplària d'un bon "crucero". Els problemes de l'edifici estaven a la meitat de l'església, on les parets i voltes estaven afectades per la humitat i per alguns fonaments.

S'assenyala així la possibilitat d'una església en forma de creu com l'actual.

En aquell moment Bartomeu Verd i Falcó, de notable família de Palma, és rector de Manacor. L'actual parc de Manacor és l'antic cementeri que fou jardí del rector Verd ocupat per l'Estat en la desamortització de 1835. Ell mateix renuncià de rector de Manacor i morí essent beneficiat de la Catedral. La darrera senyora de ca'n Verd es casà amb Mariano Morell a principi del segle XX. Es conserva pintura del rector Verd a les cases de la finca de Bàlix de Sóller, propietat de la família Morell-Verd. Del rector Verd, malgrat que morí a Palma, en dugueren el cor a la parròquia de Manacor i he vist la seva làpida sepulcral de l'antiga església. Dins la sagristia actual de la parròquia dels Dolors es conserva la imatge d'un Sant Crist i del Dolors de Maria que el rector Verd tenia damunt la taula del seu despatx. Era molt devot de la Mare de Déu dels Dolors. A Ella estava dedicat el retaule que avui és de Sant Antoni Abat. Més tard, el rector Miquel Bordoy començà a titular la parròquia de Manacor de Nostra Senyora dels Dolors i no Santa Maria de Manacor.

Fixem-nos que som en temps de la revolució francesa; segueix la guerra espanyola de la Independència, l'ocupació d'Espanya per les tropes de Napoleó i Mallorca és lloc de refugi i desterrament de molta gent religiosa d'Espanya. Temps difícils per emprendre l'obra.

Document 4: Acte de determinació de la comunitat de capellans de la pa-

rròquia de Manacor, dia 27 de setembre de 1813. Arxiu Parroquial, Libro de Determinaciones núm. 196, f. 285.

Convocados por el Rdo. Doctor D. Antonio Fonollar Pb. Rector de ésta Parroquia de Manacor todos los Beneficiados de la misma Parroquia y juntados en el lugar acostumbrado los Reverendos Señores. D. Martín Mascaró y D. Juan Bonet presbíteros y los Rdos. D. Pedro Juan Truyols, Dr. Pedro Llull, Dr. Miquel Riera, D. Jaime Gelabert, D. Pedro Rosselló, D. Juan Vallespir, Dr. Damián Llull, Dr. Antonio Morey, D. Jaime Martí, D. Pedro Antonio Belloch. Dr. Jerónimo Truyols, Dr. Juan Morey todos presbíteros fue propuesto por dicho Sr. Rector diciendo: Señores, el motivo que he tenido para convocara V.M. ha sido para hacerle presente, que según noticia este Pueblo desea que esta Iglesia tenga la capacidad proporcionada a su vecindad, y que se adorne como conviene; y que en el día está en disposición de hacer las limosnas necesarias a este fin, yo sin coadjutores no puedo emprender esta obra, espero que V.M. me ayudarán, y en este supuesto he pensado que este asunto debía hacerse presente al M. Ilustre Ayuntamiento Constitucional de estavilla por medio de una diputación de esta comunidad con mi asistencia, nombrando desde V.M. Dándoles todas las facultades necesarias, para que en nombre de esta reverenda comunidad nombren con el dicho Ayuntamiento los obreros que tengan por conveniente, resuelvan y pongan los medios más eficaces para este fin, en seguida dijo la Reverenda comunidad que gustosamente convenia a todo lo propuesto por el enunciado Sr. Rector, en esta inteligencia pues (dijo el Sr. Rector) se pone el nombramiento de los dos diputados y descorridos todos los votos fueron nombrados nominiu uliscrepante para la expresada diputación los Reverendos Doctor Martín Mascaró y D. Miquel Riera presbíteros y beneficiados, de todo lo cual damos fe, los infrascritos archiveros a este fin sugeridos por la dicha Reverenda Comunidad. Día, mes y año tu supera.

Juan Bonet presbítero y archiero.

Jayme Martí presbítero y archivero.

Poc temps després, el 7 d'octubre de 1813, per un altre document de l'Arxiu Parroquial sabem que està constituïda la junta d'obres que vol executar el projecte que ha fet l'arquitecte provincial Toni Velàzquez. He vist alguns papers d'aquest antic projecte fa anys a l'Arxiu Parroquial de Manacor. Es conservaven alguns documents d'aquest projecte; era d'estil grecoromà; es podia comparar a l'estil de la derruïda església del cementeri antic que l'any 1950 va ser clausurada i que ocupava el lloc central de l'antic jardí del rector Verd i avui convertit en el Parc Municipal just a l'entrada de la carretera de Porto Cristo a Manacor.

Estam a 1813, l'any següent de les Corts de Cadis, després de la nova i primera Constitució, moment de novetat i entusiasme.

Pedro Dezcallar Alomar en el seu escrit sobre la família Cal·lar a Mallorca diu que el canonge Dameto, parent de la família i relacionat amb Manacor per propietats en el seu terme, dugué des de Madrid el projecte de Velazquez. L'arquitecte havia estat traslladat a Madrid. El rector Fonollar, fill d'una família noble de Ciutat, renuncià pocs anys després a la parròquia de Manacor i fou

també anomenat beneficiat de la Seu de Mallorca. El carrer de ca'n Fonollar segueix avui amb aquest nom, adjunt al monestir de Santa Clara de Palma. El rector Fonollar morí a Palma el 1822.

Segueixen ara uns temps més difícils, canvis polítics freqüents, d'un extrem a l'altre. És rei Ferran VII, es tanquen convents que omplien Palma i tot Mallorca fins arribar a la desamortització de 1835; creixen les dificultats econòmiques i les guerres carlistes i la independència de les colònies marquen el temps. A Manacor, el 1835 hi ha sa Llorençada (explicada a l'obra publicada per Gabriel Fuster), que fou un rebombori en el qual els carlistes volien cremar els liberals. Queda suprimit el convent dels Pares Dominics, i el rector de Manacor, Miquel Bordoy de Felanitx, que havia construït el retaule de l'altar major que es conserva avui a la parròquia de Son Carrió, fou desterrat a Cartagena i després assassinat a la mateixa ciutat. Aquesta situació dura per distints motius fins a 1868, en què mor el rector Joan Simonet d'Alaró; pens que aquest rector era major d'edat i pensava més a restaurar l'església vella que tomar-la. Record la làpida de la seva sepultura de l'antic cementeri de Manacor.

La reina Isabel II havia viatjat a Mallorca a la finca del Fangar dins el terme de Manacor per la carretera de Felanitx. Era el propietari de la finca el marquès de Cala Torre, que tenia posada i sepultura a Manacor. Les relacions amb Madrid havien arribat al compromís de rebre ajudes per les reparacions de l'església vella.

També s'havien fet obres per acabar "el remate" del campanar vell de la parròquia, que era de l'estil gòtic propi dels campanars de Mallorca.

Documents 5 i 6: any 1868

Quan mor el rector Joan Simonet és nomenat ecònom de Manacor el vicari més antic, Joan Parera Galmés; aleshores era bisbe de Mallorca Miquel Salvà, natural d'Algaida. En aquell moment pensen els responsables de la parròquia de Manacor promoure l'"ensanche" del temple amb un creuer i destinar l'ajuda que els han promès de Madrid, per a l'església vella, en el nou creuer.

El nou ecònom Joan Parera es mostra molt actiu i demana al conegut Pere d'Alcantara Peña un projecte per fer un "cruceiro para ensanche", no una església nova com havia volgut Toni Fonollar el 1813 amb l'arquitecte Velázquez.

Els dos documents que segueixen són petició del bisbe i conseqüent informació del rector.

Document 5: 2 de juliol de 1868. Arxiu Parroquial, lligall número 9.

Recibí el oficio de V. de 23 de junio último en que indica V. los recursos y necesidades principales de esta Iglesia Parroquial, he pensado otra vez seriamente en si sería posible dar principio a la empresa más importante para toda la población, es a saber la fábrica de la nueva Iglesia cuya necesidad es notoria y reconocida de muchos años atrás, y como quisiera que no deja de ser cierto, por mas que sea vulgar, que lo que nunca se principia nunca se acaba, creo muy digno de la comunicación de V. el proyecto mencionado o al menos el de la edificación de un crucero en la actual Iglesia que de más ensanche y mas cabida a mas fieles.

Desearía en consecuencia que conferenciara con todas las personas de mas respetabilidad y fortuna, y sobre todo de religiosos sentimientos de esa Parroquia agitan el proyecto referido ora se decidiesen V.V. por la nueva Iglesia, ora por el ensanche por medio del crucero, y que me dijese V. el resultado de sus conferencias; cuidando de hacer notar que todo lo que se invierta ahora en el estuco o en blanqueo además de no proporcionar comodidad al público, sería gasto perdido en todo o en parte el día en que inevitablemente tenga que ponerse mano en la nueva fábrica.

Excito el buen celo de V. sobre esta materia y espero su respuesta.

El Obispo.

Document 6: 7 de juliol de 1868. Arxiu Parroquial, lligall número 9.

Oficio de Sr. Ecónomo contestando al Señor Obispo.

Estos días he visitado las personas sino todas las mas, de más respetabilidad y fortaleza y sobre todo de más religiosos sentimientos para conferenciar con ellas el proyecto de construir una nueva Iglesia o de ensanchar por medio de un crucero la que ahora tenemos y dirán después francamente su parecer. Ha sucedido cabalmente lo que ya esperaba y era de esperar. Talque la verdad de aquel adagio: *tot capita, tot sententiae*, cada uno daba un parecer distinto. Decía uno, conviene fabricarla según el plano de Velazquez que ya tenemos. Decía otro, es imposible basta ensancharla por medio de un crucero. Decía uno si era posible formar el crucero de las dos grandes capillas colaterales que hay. Decía otro, suponiendo que la longitud de las dos capillas es más crecida que la del cuerpo de la iglesia, podría formarse del cuerpo de la iglesia, sirviendo de crucero la que hoy existe. Cada uno emitía francamente su parecer, pero todos, después de varias reflexiones, convenían en que se ensanchasen por medio de un crucero. Puedo asegurar que el deseo general es que se ensanche por medio de un crucero. Convidría, me parece que un inteligente detenidamente examinase la actual Iglesia y sus cercanías y tirase después un plano como mejor le pareciere. Estoy seguro que a su vista inclinarían sus cabezas y doblarían sus rodillas. Y a las horas del modo que fuere podría empezar las obras. De la tardanza seguirán mucho perjuicios supuesto que tenemos delante el tiempo de las cuestaciones. Sin verse removidas cosas, empezando el plano sería perdido el cuentar en ese pueblo tantas veces burlado y que tanto desea ver una Iglesia capaz para su mucha población y digna de un pueblo como Manacor el primer y principal de la isla.

Aquests dos documents del temps de l'ecònom Joan Parera són suficient-

ment clars i expressius: vol dir que la majoria pensa més a favor d'un creuer que a favor d'una església nova. Es refereixen al projecte Velàzquez de què parla el document 4 que hem presentat; i urgeixen aquests documents a començar prest les obres perquè l'estiu és el millor temps per cercar les ajudes i recaptar els diners que seran necessaris per a una obra tan important i costosa.

Les finques del terme de Manacor són en aquell moment propietat dels senyors de Ciutat, la vila està enfora de Palma (50 quilòmetres) i el mal camí estorba la comunicació; les famílies, en la major part, són treballadors del camp i de nivell pobre.

Dos mesos després, a 30 de setembre de 1868, hi ha festa a l'església parroquial, es beneeix la primera pedra del nou creuer. Predica a l'ofici el M. I. Sr. Rafael Amer, canonge lectoral natural del nostre poble (de cas Correu) i comencen les obres.

Però dins poc temps hi ha canvi de govern a Espanya: és destronada la reina Isabel II, canvia l'Ajuntament de la vila i un grup de veïns de la plaça del Palau, on s'han començat les obres, presenten a l'Ajuntament una protesta per escrit que les obres començades s'han assentades fora del lloc que tocava. Els fonaments no estan en el seu lloc i queda aturada tota l'obra. Començà després un llarg procés entre l'Església, representada pel capellà manacorí Jaume Santandreu, que és nomenat ecònom després de Juan Parera Galmés, contra les entitats locals i provincials; procés que s'allarga molt de temps i queda definitivament suprimit el projecte d'un nou "crucero".

L'any 1877 l'ecònom Santandreu edifica la quarta capella fonda; no podem saber per quines raons ho fa, ja que és estreta i llarga i sembla anar contra l'espaiós creuer que es projectava. Des de 1868 fins entrat ja el 1882 són anys de parlar molt entre dos grups que pensen distint: uns, que volen creuer, són els capellans que estimen l'església vella i la defensen; i els altres, els tècnics, que consideren l'església vella un perill i en volen edificar una altra de nova. Tal volta avui, amb el canvi dels temps, s'hauria pogut conservar i reforçar la vella; hi ha més mitjans per a aquest fi.

Document 7: 3 de març de 1882. Arxiu Parroquial, lligall número 9.

El bisbe de Mallorca, Mateu Jaume, aprova un nou pla per a una església nova (la idea del creuer va perdent). L'any 1882 han canviat les circumstàncies, segueix l'interrogant: o nou creuer o església nova.

Un terratrèmol havia creat problemes a la Seu de Mallorca i segons projecte de l'arquitecte provincial Joaquin Pavia s'havia edificat una nova façana a la Seu de Ciutat. També se li ha demanat un projecte per a l'església de Manacor

al mateix arquitecte, un projecte per a tota una església nova. El bisbe Mateu Jaume, natural de Lluçmajor, respon al rector de Manacor amb unes paraules d'aprovació i acceptant la junta que proposa.

Ensanche de la iglesia parroquial

Es tan evidente la necesidad de dar todo el ensanche posible a ese templo parroquial que no puedo menos de aprobar, loar y bendecir con el mayor gozo el pensamiento que V. me participó en oficio de 19 de Febrero último de iniciar sin tardanza la ejecución de un proyecto tan importante, confiando la formación de los planos al Sr Arquitectos diocesanos D. Joaquín Pavía quien ya ha visto e impecionado en otras ocasiones el edificio. Por mi parte ofrezco prestar para ello toda la cooperación que quepa en mis facultades y atribuciones secundando los generosos esfuerzos que no dudo harán los piadosos moradores de esa numerosa población siguiendo el noble ejemplo del Clero y del magnifico ayuntamiento para llevar a feliz termino con la celeridad posible la proyectada expresa. En consecuencia y a fin de facilitar la ejecución de las obras y la reunión y administración de los recursos indispensables que se alleguen; vengo en nombrar para constituir la junta de obras bajo la presidencia de V. o del Párroco que por el tiempo fuere, a los siguientes Srs cuyo ardiente celo por el descanso de la casa de Dios es bien conocida.

Vice-Presidente D. Lorenzo Caldentey, Alcalde

Vocales D. Juan Muntaner Galmés, concejal

D. Juan Amer Servera síndic del Ayuntamiento

D. Juan Alejo Llull Galmés concejal

D. Martín Bonet Truyol Propietario

Secretario D. Guillermo Oliver Morey, vicario mas antiguo.

El Obispo

Aquest projecte quedà també relegat a l'arxiu i de moment no es va realitzar; no sabem per quins motius. Sí consta que en algun moment es varen pagar els honoraris a l'arquitecte. És possible que no es realitzàs per la resistència dels capellans que vivien a Manacor a canviar l'església. Entre ells, l'economista Jaume Santandreu, que hem comentat que edificà cinc anys abans la quarta capella fonda, de la Puríssima, la qual resultava un obstacle per a un creuer més ample com podien suposar els plans de l'arquitecte Pavía.

Queda tot aturat altra volta fins que quatre anys després, el 1886, és nomenat rector de Manacor per oposicions Rafael Ignasi Rubí Pocoví, qui prendrà la decisió definitiva, com tractarem d'explicar amb els documents que pensam presentar a una segona part d'aquest treball.

Han passat més de 100 anys d'ençà de 1765, en què el bisbe de Mallorca recomana les obres urgents a l'església de Manacor.

- 1813: Projecte per a església nova, arquitecte Velázquez, rector Fonollar.

- 1868: Projecte de nou creuer, arquitecte Pere d'Alcàntara Peña, ecònom Parera.
- Projecte d'Antoni Riera del qual sols tenim notícia, ni data, ni dibuix.
- 1882: Projecte per a església nova, arquitecte Joaquín Pavia, ecònom Jaume Santandreu.

Se n'ha parlat molt però no s'ha començat l'obra.

Vull agrair aquí al sacerdot, ja fa temps mort, Guillem Grimalt Galmés el coneixement que em va proporcionar d'alguns d'aquells documents.